

Olaf Rippe
Margret Madejsky
Max Amann
Patricia Ochsner
Christian Rättsch

PARACELSOVO LÉKAŘSTVÍ

Filosofie – Astrologie – Alchymie – Léčebné postupy

PARACELSOVO LÉKAŘSTVÍ

Olaf Rippe
Margret Madejsky
Max Amann
Patricia Ochsner
Christian Rätsch

PARACELSOVO LÉKAŘSTVÍ

Filosofie – Astrologie – Alchymie – Léčebné postupy

VOLVOX GLOBATOR

Paracelsusmedizin – Altes Wissen in der Heilkunst von heute

Olaf Rippe, Margaret Madejsky, Max Amann, Patricia Ochsner, Christian Rätsch

přeložili Pavel Krummer a Nikola Zejkanová

Copyright © 2001, 2017, AT Verlag, Aarau, Schweiz

Translation © Pavel Krummer, Nikola Zejkanová 2004

ISBN 978-80-7511-352-8

Obsah

Předmluva	7
Paracelsova životní pouť	10
Pět způsobů léčení: Paracelsova nauka o entích	20
Ens astrale – Člověk nemocný sympatií ke hvězdám	38
Ens veneni – O alchymistovi v člověku	52
Ens naturele – Léčení v souladu s hvězdami	67
Ens spirituale – Čarodějnictví a síla ducha	126
Ens dei – Síla osudu	146
Nauka o signaturách: Pradávná cesta poznání přírody	154
Co je nauka o signaturách?	155
Signatury orgánů v rostlinném světě	183
Zrcadlení nemoci v přírodě	208
Ostny a trny	212
Místo výskytu jako signatura	218
Paracelsova alchymie – cesta k pravému léku	236
Podstata alchymie	237
Cesta k pravému léku	268
Alchymické koncepty farmaceutických firem	310
Rtuť – zlato alchymistů	334
Otrava rtutí – nemoc pozemského Měsíce	360
Jen lék podej, má-li pomoci, pomůže!	389
Epilog: Psychoaktivní substance u Paracelsa	392

Důležité upozornění pro čtenáře

Třebaže byly odkazy, recepty, dávkování a způsoby aplikace uvedené v této knize pečlivě prověřeny, nejsou bezpečně zaručené. Vydavatel ani autoři za ně na sebe neberou žádnou odpovědnost. Nabádáme všechny uživatele, aby návody obecně prodávaných preparátů ověřili a po dohodě s lékařem či lékárníkem případně zjistili, zda se doporučená dávkování nebo uvedené kontraindikace nějakým způsobem neodchylují od údajů uvedených v této knize. Veškeré dávkování nebo aplikace bude provedeno na vlastní nebezpečí a v každém případě musí být individuálně přizpůsobeno. Jednotlivé ochranné známky zboží nejsou v této knize uvedeny.

Není-li uvedeno jinak, jsou všechny citáty z Paracelsových děl, použité v této knize, včetně udání svazku a čísla stránky převzaty z překladu Bernharda Aschnera.

Předmluva

Olaf Rippe

Paracelsus, jedna z nejvýraznějších osobností dějin medicíny, navždy ovlivnil západní lékařství. Ačkoliv zemřel již před téměř 500 lety, jeho práce nás ještě dnes fascinuje a znalosti, které nám předal, jsou aktuálnější než kdy jindy. Nemyslitelné by bez něho byly homeopatie, spagyrie a antroposofické lékařství, za mnohé mu ovšem vděčí i moderní farmacie a chemie.

O osobě Paracelsa vyšlo nespočet knih, opačně je tomu ale s léčebným využitím jeho znalostí. Důvodem tohoto nedostatku je bezesporu Paracelsův komplexní metafyzický pohled na svět, který je dodnes pro mnohé knihou o sedmi pečetích. Kromě toho řada autorů píšících o Paracelsovi nebyli znalci lékařství, ale spisovatelé, kteří se jinak věnovali zcela jinému tématu, či filology zabývajícími se dějinami medicíny a nikoli uplatněním Paracelsova vědění v rámci dnešní praxe.

Neradi bychom proto k již existující hromadě knih přihazovali další životopisné nebo lékařsko-historické dílo. Kniha, kterou předkládáme, dává přednost spíše praktické stránce věci. Naším záměrem je úvaha o vlastních zkušenostech s paracelsovským způsobem léčby, neboť vědění v něm obsažené není historie, ale nadčasový léčebný systém, který má své právoplatné místo i v dnešní době.

Dále je naším záměrem zpřístupnit Paracelsa širšímu okruhu čtenářů, a to způsobem, jakým se to podařilo v případě středověkého klášterního lékařství (vzpomeňme díla Hildegardy z Bingen). Nyní uzrál čas, aby se s paracelsovským léčebným uměním seznámila i širší veřejnost, neboť je hlubší, vícevrstevné a naší době mnohem bližší než o několik století starší vědění klášterních lékařů.

Už při prvním prolistování Paracelsových spisů nás zaujme pestrost a enormní objemnost díla, čítajícího snad několik tisíc stran. Uvážíme-li, že se dožil jen 48 let, nezbyvá nám než opravdu žasnout. Spíše než obyčejný lékař předstupuje v tomto univerzálním géniovi před čtenáře střídavě obnovitel lékařství, přírodovědec, mystik, filosof, prorok, astrolog, alchymista a mág. Byl však i badatelem na poli tradičního evropského lidového léčitelství, který se léčebnému umění přiučil mimo jiné u cikánů, rolníků a lazebníků. Navíc byl hluboce zbožným člověkem a cítil v sobě povinnost pomáhat nemocným lidem.

Na jedné straně chtěl coby mystik pochopit skutečnou přirozenost člověka a jeho vztah ke kosmu, na druhé straně pátral coby přírodovědec po způsobu přípravy skutečně hojivých léků, jež nazýval »arkána« a s jejichž pomocí chtěl dosáhnout harmonie kosmických sil v člověku.

Kořeny Paracelsova světového názoru sahají až k prastaré nauce Herma Trismegista. Mnozí tohoto egyptského zasvěcence srovnávají s bohem Thovtem, nesoucím hlavu ibise a v egyptských mysterijních kultech uctívaným jako průvodce mrtvých, ochránce hledačů moudrosti či jako bůh zasvěcení. Řekové ho

Hermes Trismegistos, původce hermetismu a alchymie. Dřevořez z r. 1566.

nazývali Hermés, Římané Merkur. Jako posel bohů přinesl lidem písmo a znalost filosofie, hudby, poezie, astrologie, alchymie a medicíny.

Pokud se chceme věnovat Paracelsovu lékařství, pak to pro nás znamená, že do svého okruhu zájmu musíme současně zahrnout též hermetismus, na který si ještě přednedávnem činili nárok jen zasvěcenci. Kdysi považovali hermetikové za svého mistra Harpokrata, mystického boha mlčenlivosti. Jejich motto znělo »Věz, chtěj, odvaž se a mlč«. Ještě stále existuje množství těch, kdo svou práci drží v tajnosti. S »věkem Vodnáře« však nadešla doba, v níž by se hermetické vědění mělo stát obecným majetkem – což se konec konců také děje.

Tento věk s sebou zároveň přináší nový, i když ve skutečnosti prastarý způsob léčení, který se do dnešních dnů, třebaže mnohdy tajně, podařilo uchovat v celku. Pokusy na zvířatech nebo genetické inženýrství prováděné údajně pro záchranu lidstva, stejně jako zvyšování zisku na úkor pacientů, jsou tomuto poněkud odlišnému způsobu léčení neznámé.

Do vědomí veřejnosti se už několik let stále více tlačí otázka nezbytnosti alternativních cest, protože náš stávající zdravotní systém se nachází ve stavu těsně před kolapsem a dlouho již neunesne tíhu svých slibů. Důkazem toho je stále přibývajícím zájem o bylinářství, homeopatii a jiné tradiční léčebné systémy, jako je například ajurvěda nebo tradiční čínské léčitelství.

Pátráme-li po alternativách, jsou nám Paracelsovy spisy nevyčerpatelným zdrojem inspirace, alespoň sundáme-li si z očí klapky »racionální vědy«, což tak i tak velice prospěje.

Čím déle se zabýváme paracelsovskou vizí světa, tím více se noříme do světové harmonie, která pozorovatele mění nejen v duševní rovině. Tato harmonie zároveň umožňuje nový pohled na svět a nové nazírání souvislostí mezi člověkem a přírodou – ovšem za předpokladu, že máme možnost a chceme se podílet na ideách, bytujících mimo vše měřitelné.

Svémi znalostmi, darem pozorování a tvůrčími myšlenkami Paracelsus připravil půdu pro nastolení nových změn v medicíně. Tím novým, co přinesl, je »filosofická« lékařská věda, jejíž stoupenci přírodu nepovažují jen za hrubohmotné ložisko surovin, ale také za učitelku a mistryni, k níž vzhlíží s respektem a láskou. A jelikož jsou si navíc vědomi významu tradice, místo aby vědění starých dob odvrhli a prohlásili za zastaralé, snaží se je integrovat. Bez moudrosti starých mistrů, jakým byl Paracelsus, stojí všechno jen na písku...

»Smaragdová deska« Herma Trismegista

1. »Je pravdivé a beze lži, jisté a nejpravdivější, že to, co je dole, je jako to, co je nahoře, a to, co je nahoře, je jako to, co je dole, aby bylo dosaženo zázračného znamení jediné věci.«

(Stvoření – Natura naturata – je odraz Stvořitelovy síly – Natura naturans.)

2. »A stejně jako všechny věci byly vytvořeny jediným, vůlí jediného, tak povstaly všechny věci z této jediné podstaty přizpůsobením.«

(Každá forma existence je duchovně spřízněna s formami jinými a vše souvisí s duchovním prapůvodem.)

3. »Slunce je jeho otcem, Měsíc jeho matkou, vítr nosil jej ve svém břiše. Jeho živitelkou a kojnou je země.«

(Zhmotnění kvintesence = Logu; narážka na Tria Principia a čtyři elementy.)

4. »On je otcem veškeré dokonalosti celého světa.«

(Kvintesence v říších přírody je příčinou veškerých vlastností.)

5. »Jeho síla je celá, je-li proměněn v zemi.«

(Jednota ducha a hmoty.)

6. »Máš oddělit zemi od ohně, jemné od hrubého, zcela opatrně a nanejvýš moudře.«

(Lučebné umění = alchymie; uvolnění ducha z materie.)

7. »Stoupá od země k nebi a opět sestupuje z nebe na zem a přijímá sílu horního i dolního. Jsi-li s tím hotov, získáš slávu celého světa a veškerá temnota před tebou prchne.«

(Alchymické operace jako destilace a sublimace; solve – rozděl a coagula – sluč; poznání dosažené prací v laboratoři.)

8. »Toto je síla ze všech nejmocnější, neboť překoná všechny jemné a prchavé věci, a pronikne to, co je hrubé.«

(Dokončený lék = arkánium; Kámen mudrců.)

9. »Takto byl stvořen malý svět dle vzoru světa velkého.«

(Arkánium obsahuje nashromážděnou kvintesenci a působí ochranně na člověka jakožto mikrokosmos; v potaz jsou přítom brány hvězdy.)

10. »Upotřebením této jediné věci jsou činěny ty nejpodivuhodnější skutky.«

(Transmutace – proměnění hrubého/nemoci v jemné/zdraví vyléčením.)

11. »Proto jsem byl nazván třikrát veliký Hermés, protože vlastním tři části moudrosti.«

(Harmonie těla, duše, ducha neboli soli, síry a merkura.)

12. »Co jsem řekl o dílu Slunce, je úplné.«

(Slunce je Logos a probuzený člověk.)

Paracelsova životní pouť

Max Amann

Okolní svět

Epocha, v níž Paracelsus (1493–1541) žil, byla pro Evropu dobou velkých převratů ve způsobu myšlení a struktuře společnosti. Bolestný zrod novověku, jenž navázal na středověk, nazýváme renesancí – obrodou. Proslulými Paracelsovými současníky byli například Martin Luther, Mikuláš Koperník, Nostradamus, Agrippa z Nettesheimu, Leonardo da Vinci, Albrecht Dürer a Michelangelo.

V tehdejší době se asi už sto padesát let dostávaly do německy hovořících zemí moderní kulturní impulsy z Itálie, posílené antickým věděním, které si po pádu domovského města přinesli do svého nového útočiště byzantští učenci. Kromě filosofické literatury se v Itálii a brzy nato i v Německu rozšířila znalost řeckých a pozdněantických lékařských či alchymických textů. Do Evropy dospělo antické věděním již ve středověku, a to především z Východu prostřednictvím křížových výprav. Do jedné části přišlo přímo z Blízkého východu a do druhé z islámského kulturního prostředí přes oblast smíšené maurské a křesťanské kultury na Sicílii a konečně ze Španělska ovládaného Maury.

Tyto nové zdroje nepřinesly pouze antické texty, ale něco mnohem významnějšího: Stalo se, že nejdůležitější arabská díla o medicíně a alchymii zaplavila Evropu v latinských překladech. Ve středověkém Španělsku měly islámské mocenské struktury zřízené pro překlady vlastní úřad. Zprostředkovateli byli ve většině případů židovští lékaři, kteří kromě toho, že uměli arabsky, ovládali i evropské jazyky. Díky toleranci islámu vůči židovskému náboženství mohla vzniknout kasta vznešených židovských lékařů, jejichž služeb rádi využívali také křesťanští mocnáři a duchovní elita. Na sklonku středověku pak ti lépe postavení a sečtělí dávali k dispozici latinské překlady lékařských děl Avicenny a Averrhoese, zejména množství alchymických spisů, nadepsaných jmény Geber (Džábir ibn Hajján) nebo Rhazes.

Antické lékařské věděním, zastoupené například díly Hippokratovými, Pliniovými, Dioskuridovými a Galénovými, zůstalo v oblasti někdejší Západořímské říše zachováno rovněž díky kulturní aktivitě benediktinského řádu, neboť knihy zmíněných autorů byly základem středověké klášterní medicíny.

Navíc byl vynalezen knihtisk, který věděním do značné míry zpřístupnil i těm méně majetným. Paracelsův otec údajně vlastnil dobře vybavenou knihovnu, v níž si mladý Theophrast, později nazývaný Paracelsus, mohl osvojit první znalosti z filosofie, přírodovědy, medicíny a alchymie.

Paracelsův rodný dům vedle Čertova mostu u Einsiedelnu (foto: O. Rippe).

Učeň a putující tovaryš Theophrast Bombast z Hohenheimu

Theophrast Bombast z Hohenheimu se narodil v roce 1493 poblíž Einsiedelnu ve Švýcarsku. Jeho otec, Wilhelm Bombastus z Hohenheimu, pocházel ze zchudlé větve švábského šlechtického rodu. Byl zaměstnán jako zemský lékař v Einsiedelnu. Matka, pravděpodobně rozená Ochsnerová, byla nevolnicí einsiedelnského kláštera.

Paracelsův rodný dům stál přímo na trase svatojakubské pouti do Santiaga de Compostela. Ještě dnes je Einsiedeln z úcty k místní černé Madoně, která již za Paracelsova života přitahovala každoročně desetitisíce poutníků, důležitým poutním místem. Mnozí z tehdejších kolemjdoucích u Theophrastova otce hledali lékařskou radu, neboť byl jedním z mála lékařů v okolí.

V roce 1502, po smrti matky, se údajně otec se synem přestěhovali do Villachu v Korutanech, kam otce povolali Fuggerové (významná kupecká rodina) na hornickou školu jako docenta. Současně se zde Wilhelm z Hohenheimu usadil jako licenciát¹ medicíny. Mladý Theophrast tak dostal příležitost naučit se od otce základem lékařské praxe stejně jako hornictví a hutnictví, což zároveň vedlo i k prvním kontaktům s alchymii.

V knize »Velké ranhojičství« (Die große Wundarznei) vyjmenovává Theophrast, představující se později pod pseudonymem Paracelsus, učitele svého mládí. Jako nejdůležitějšího a nejspolehlivějšího jmenuje otce, potom řadu rakouských biskupů, se kterými se znal osobně jen v některých případech, a »množství opatů«, mezi nimiž nacházíme i tajuplného Johannese Trithemia ze Sponheimu (1462 –1516), který ještě možná byl, stejně jako v případě Agrippy z Nettesheimu, jeho přímý učitel.

Otec Paracelsovi zřejmě umožnil pracovat v metalurgických laboratořích Fuggerových závodů ve Schwazu a Fugerrau v Korutanech. Kolem roku 1500 opanovali Fuggerové značnou část měděných a stříbrných dolů v Rakousku a v Uhrách. Paracelsus později uvedl, že se »alchymickému umění« vyučil u »Fuegera ze Schwazu« (Sigmund Fugger). Kladný vztah mezi ním a rodinou Fuggerů později náhle ztroskotal. Důvodem bylo sepsání dvou knih o sifilisu, v nichž se záporně vyjádřil o guajakovém dřevě, jež bylo tehdy nejdůležitějším lékem na toto onemocnění. Fuggerové se jako jeho hlavní dovozci cítili být ve svých obchodních zájmech silně poškozeni.

Mezi lety 1509 až 1515 Paracelsus dle vlastních slov studoval medicínu na německých, italských a francouzských vysokých školách. Místa, kde studoval, byly nejspíše Tübingen, Heidelberg, Mohuč, Kolín, Freiburg, Vídeň a Lipsko. Jisté je, že delší dobu studoval ve Ferrare. Pravděpodobně zde v roce 1515 promoval na doktora obojího lékařství (vnitřní medicíny a chirurgie).

Jako vandrující žák a řemeslník Paracelsus do roku 1524 prochodil celou Evropu. V tehdejší době byla učňovská léta, během nichž se cestovalo, něčím

Pamětní kámen v Paracelsově rodišti (foto: O. Rippe).

¹ Dříve obvyklé označení pro lékaře, který má na daném místě povoleno vykonávat svoji praxi.

zcela obvyklým, ovšem spíše než o lékařskou profesi šlo většinou o vzdělání v řemeslech.

Jak sám uvádí, procestoval Španělsko, Portugalsko, Anglii, Brandenbursko, východní Prusko, Litvu, Polsko, Uhry, Valašsko, Sedmihradsko a Korutany. Z měst uvádí jmenovitě Lisabon, Granadu, Salerno, Montpellier, Paříž, Moskvu a Benátky – všechna tato místa oplývala intenzivním kulturním a vysokoškolským životem. Jako badatel v oblasti zemědělství a přírodovědy však rozvíjel i znalosti v jiných oblastech: »Seznámil jsem se s více než 80 rolníky, kteří srovnávali byliny s nemocemi na základě jejich tvaru a anatomie (signatur), a na vlastní oči jsem viděl, jak jimi zázračně a dobře pomáhali. Vlastně když se na to podíváme blíže, pak téměř všechna nejspolehlivější umění jsme se dozvěděli od obyčejných mužů a nepatrných lidiček. Kdyby se všechny tyto zkušenosti nezakresleně zaznamenaly ve formě receptů do jediné knížky, byla by mi milejší než všechny komentáře Galena a Avicenny dohromady« (Paracelsus I/672). Není proto vůbec divu, že jeho neortodoxní názory, metody a předpisy vyvolaly nevoli u mnoha lékařů a lékárníků.

V roli felčara (vojenského ranhojiče) se Paracelsus účastnil dvou polních tažení, odkud snad také pocházel jeho velký zájem o ranhojičství. Mimořádnými léčebnými úspěchy si v roce 1519 získal přízeň dánského krále Kristiána II., který jej údajně jmenoval svým osobním lékařem. V té době vznikly první Paracelsovy spisy, mezi nimi též »Paramirum«.

Cestou ze Švédska se v jižním Rusku ocitl v tatarském zajetí, kde se mu ale podařilo dosáhnout značných terapeutických úspěchů. Opět volný dorazil přes jihovýchodní Evropu do Benátek, odsud přes Apulii a Řecko do Egypta, Palestiny, na Kypr, Rhodos a do Konstantinopole. Pak konečně odcestoval přes Balkán zpět do Benátek. Jeho popisy z cest jsou protkány množstvím detailů, o nichž by se sotva mohl dozvědět jenom z doslechu.

Mistr Paracelsus, lékař a zakladatel chemiatrie

V roce 1524 se Paracelsus usadil jako lékař v Salzburku a zařídil si laboratoř. Stále více jej zaměstnávalo alchymické zpracovávání přírodních látek k výrobě léků, tzv. iatrochemie. Na tomto poli nebyl pouze mistrem, ale byl považován dokonce za zakladatele této vědy.

V průběhu reformace docházelo v Salzburku k občanským povstáním. Arcibiskup Lang byl na své tvrzi několik měsíců obléhán vzbouřenými rolníky. Paracelsus se jako vždy postavil na stranu bezbranných a koncem roku 1525 musel uprchnout.

Opět začala další etapa jeho kočovného života. Navštívil Ingolstadt a přednášel v Tübingenu a Freiburgu. Ve Štrasburku se mu podařilo upoutat na sebe pozornost senzačními léčebnými úspěchy, což mělo za následek nevráživost

tamných lékařů. V téže době vznikly důležité spisy jako »Herbarius«, Knihy o tartarických onemocněních, Knihy o dlouhém životě a Archidoxis.

V roce 1527 ho město Basilej jmenovalo městským lékařem, s čímž byla současně spojena i docentura na univerzitě a vrchní dozor nad cechem lékárníků. Jeho nezvyklý způsob výuky, například výlety do přírody za poznáváním bylin, ale i skutečnost, že vyučoval v německém jazyce – v době, kdy se učilo jenom latinsky –, přitahovaly z blízka i z daleka studenty medicíny, kteří si jej velice oblíbili. Paracelsus jako vždy ostře kritizoval lékaře a lékárníky a udělal si z nich zatrpklé nepřátele.

Bydlel v chudinské čtvrti, kde měl dům také kat. Ve zdejších krčmách se stýkal s lidmi z nízkých společenských vrstev, s povozníky a vyvrženci společnosti, od nichž se, jak sám tvrdil, naučil víc než na všech vysokých školách. Ještě více vrchnost popudilo, když v roce 1527 v Johanni při oslavách slunovratu hodil společně se studenty do ohně spisy Galéna, Avicenny a dalších klasiků.

Po sporech s basilejským kanovníkem, který mu nechtěl vyplatit honorář, došlo na soudní řízení. Paracelsus proces prohrál, protože se údajně nedržel obvyklých metod lékaře. Míru všeho dovršily jeho veřejné protesty, načež musel Basilej bezodkladně opustit, aby nebyl uvězněn, což by ho bývalo zřejmě stálo život.

Okolnosti ho znovu donutily vydělávat si na živobytí jako potulný lékař. Z Colmaru putoval přes Esslingen do Norimberku (1529), kde se mu znovu podařilo dosáhnout velkých úspěchů při léčení. Nalezl také vydavatele pro své dvě první knihy o syfilisu. Tisk třetí knihy však posléze nejspíše na popud Fuggera zakázaly úřady. Nejtrpčí však pro Paracelsa bylo, že se od té chvíle v celém Německu nenašel vydavatel, který by se odvážil jeho spisy vydat. Téměř všechna Paracelsova důležitá díla byla zveřejněna až po jeho smrti.

Další zastávkou Paracelsovy životní pouti bylo Řezno. Na zámku Beratzhausen, sídle jednoho z Paracelsových mecenášů, mohl v roce 1530 napsat knihu »Paragranum«. Následující léta nepokojného potulného života strávil v Bavorsku, Švábsku, Tyrolsku a Švýcarsku. Tou dobou (1531 – 1535) přivedl na svět dílo »Paramirum« a Knihy o otravách horníků. V roce 1536 konečně našel vydavatele v Ulmu, který se odvážil dát do tisku »Velké ranhojičství« (Große Wundarznei). Kniha se záhy stala bestsellerem.

V letech 1537 – 1540 pobýval ve východním Rakousku, nejvíce v Korutanech. Tehdy napsal dílo »Philosophia Sagax«, opět ho ale nechtěl nikdo vydat.

V roce 1540 odcestoval znovu do Salzburku, své poslední životní zastávky. Jedním z Paracelsových příznivců byl úřadující arcibiskup, vévoda Arnošt Bavorský. Zde našel konečně přátele a zde také 24. září 1541 završil svůj život.

Vedou se spory o tom, zda mistr zemřel přirozenou smrtí či nikoli. V Salzburku svého času kolovaly tři verze příčiny jeho úmrtí: První vychází ze skutečnosti, že Paracelsa otrávil jeho nepřítel. Konkrétní postřehy či dokonce

Paracelsův náhrobek v Salcburku (foto: O. Rippe).

»Více než kdykoliv před tím chci proti vám zmocí po své smrti, a třebaže sežerete mé tělo, jen hovno sežerete, Theophrastus s vámi bude bojovat i bez těla.«

(PARACELUSUS I/397)

Titulní list Paracelsova pojednání »Von den unsichtbaren Krankheiten« s erbem Hohenheimů, 1565.

důkazy pro tuto domněnku ovšem chybí. Podle druhé byl prý Paracelsus alkoholik a spadl ze schodů. Konečně třetí verze tvrdí, že ho ze schodů shodili pohůnci salzburských lékařů. Nač tedy vlastně Paracelsus zemřel? Když umíral, stačil ještě nadiktovat závěť, o příčině smrti se však nezmínil.

Kolem roku 1960 byly jeho pozůstatky podrobeny soudnímu posudku a bylo zjištěno totéž co v roce 1811: Rozbití lebky na levém spánku. Podle nových zjištění bylo toto poranění Paracelsovi způsobeno ještě během života, což vypovídá v neprospěch dvou posledně jmenovaných verzí.

Oficiální životopisy z 19. století uvádějí jako příčinu smrti rakovinu nebo cirhózu jater, způsobenou prací se rtutí a arzénem, ovšem aniž by ke své domněnce uvedly sebemenší důvod. Co se týče teorie, že byl otráven, můžeme vycházet z předpokladu, že autor píšící knihy o dlouhém životě a otravách horníků by se před nemocemi, udávanými jako příčina smrti, byl schopen jistě dobře uchránit.

Není důležité, z jakého důvodu byl mistrův život ukrácen. Jeho časná smrt byla a je pro lidstvo velkou ztrátou.

Po Paracelsově smrti

Nepohodlný Paracelsus byl konečně odstraněn, jeho ducha se ale tak snadno zapudit nepodařilo. V době své smrti byl v Evropě již dobře znám a počet přívrženců, přátel a mecenášů byl nemalý. Rychle se rozšiřovaly zanechané spisy, záznamy přednášek a některá již vytištěná díla.

Již několik málo let po Paracelsově smrti začali jeho stoupenci, paracelsiáni, vydávat množství alchymických děl, v nichž zveřejňovali receptury svého učitele, jež si našly cestu také do úředních lékařských knih a tehdejších lékárenských sazeb. V nejširším slova smyslu jsou paracelsiány všichni, kdo převzali Paracelsovy laboratorní techniky, chemiatrii, spagyrii a nauku o třech principech, jakož i ti, kdo se více zajímali o mistrovi filosofii, jako Jacob Böhme (1575 – 1624) nebo Giordano Bruno (1548 – 1600).

Mezitím vypukla protireformace a Paracelsus byl prohlášen za kacíře. V roce 1559 dala církev celé jeho dílo na »Index librorum prohibitorum«, seznam zakázaných knih. Pro vydavatele, ale i pro majitele jeho knih a vyznávající paracelsiány se stal mistr skutečným rizikem. Konečně stejnou dobou a zvláště v Německu běsnila dosud nevídaná vlna pronásledování čarodějnic. Již za Paracelsova života bylo popraveno minimálně 21 jeho žáků.

Rozkol mezi Paracelsovými příznivci a odpůrci se stále více prohluboval. Pro své stoupence se nyní stal tajemným zasvěcencem, a bylo-li jeho jméno spojováno s některou z receptur, dokazovalo to její spolehlivost.

Od roku 1560 začali paracelsiáni Adam z Bodensteinu, Michael Toxites a Gerhard Dorn přes odpor církve vydávat Paracelsovy spisy. Sepsali rovněž takzvaná Onomastica, knihy k vysvětlení pojmů, které používal: Toxitova

»Onomastica I« a »Onomastica II« z roku 1574, Bodensteinova »Onomastica Theophrasti« z roku 1575 a Dornovo »Dictionarium Theophrasti Paracelsi« z roku 1583. Dnes se podobné úlohy ujal Lékařsko-historický institut v Curychu (viz literaturu a internetové adresy).

Roku 1585 pověřil kolínský arcibiskup Arnošt Bavorský² lékaře a paracelsiána Johanna Husera, aby posbíral všechny Paracelsovy práce. To se také stalo a Huser mezi lety 1589 – 1591 vydal Paracelsovo souborné dílo v deseti svazcích.

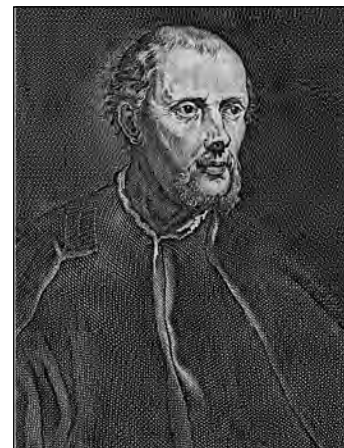
Poté, co vyšla jeho hlavní díla, stal se Paracelsus velmi rychle známým v celé Evropě. Počet paracelsiánů značně rostl nejen v Německu, ale například také v Anglii. Nicholase Culpepera, nejvýznamnějšího znalce bylin této země, nazývali anglickým Paracelsem. Studujeme-li učebnice chemie a farmacie vydané v letech 1550 až 1790, narážíme stále na Paracelsovo jméno i jeho recepty. Jedná se o knihy iatrochemie a chemiatrie, kořen moderní vědy: chemie.

Všeobecně o Paracelsově osobě

Byl malý, měl hrb a koktal. Dále postrádal několik vlastností, které by mu usnadnily přežít: oportunistická pokora před mocnými, trpělivost se slabomyslnými povýšenci, klanění se bohu mamonu, upravený, módní oblek... Byl zkrátka velmistrem politické nekorektnosti a tím i zcela nezpůsobilý účastnit se v roli vysokoškolského učitele nebo ve veřejné službě oficiálního kulturního dění.

Paracelsus byl hluboce zbožný člověk a svérázný myslitel, což je kombinace, znamenající pro člověka ve všech režimech všech dob a zemí největší ohrožení. Za to, že nemusel podstoupit smrt ohněm jako téměř dva tucty jeho žáků nebo jako někteří paracelsiáni, například Giordano Bruno, mohl být vděčný svým četným ochráncům.

Mnohá osočení ze strany členů cechu a ostouzení ze strany žáků, jež ne příliš lichotivě nazýval »arcipodělanci« a před nimiž radil mít se na pozoru, ale též dlouhodobá nepřítomnost ve vlasti v době inkvizičního pronásledování, to vše ho tu a tam vedlo k oprávněné zatrpklosti. Svědčí o tom množství nadávek a obhajob v Paracelsových raných spisech. Později, když psal převážně náboženské texty a vydělával si na živobytí dokonce jako potulný kazatel, změnil vůči kritikům svůj styl i duchovní postoj. Ve svém vyjadřování byl stále mírnější, zároveň však mystičtější. Nepotřeboval se již snižovat na úroveň nepřátel. Už za života věděl, že jeho pověst bude nesmrtelná.

Paracelsovy portréty od Augustina Hirschvogela, 1538 (nahore) a F. Chauveaux, 1658 (dole).

2 Nezaměňovat s prve zmiňovaným vévodou Arnoštem Bavorským. Jedná se jen o dalšího Wittelsbacha, nakloněného Paracelsovi.

Paracelsus jako přírodovědec, učitel a mystik

I přes mistrovu genialitu, jasný, často cynický a humorný literární styl, a množství knih, které byly o Paracelsovi napsány, není pro začátečníky i pokročilé snadné jeho spisům porozumět. Důvody jsou následující:

1. Jeho díla vznikla již téměř před pěti sty lety a jazyk se od té doby podstatně změnil. Jeho německé texty jsou pořizeny v alemanském dialektu.
2. Paracelsův způsob myšlení jasně vykazuje známky vzájemného pronikání středověkého vidění světa s novověkými ideami. Musel vymyslet množství nových výrazů, protože pro pojmy, které používal, dosud neexistovala žádná slova. Navíc používal slova převzatá z jiných jazyků nebo měnil význam již používaných pojmů, což později dělalo potíže tvůrcům glosářů.
3. Pojmy, které mají jednoznačný základ, se u paracelsiánů, ale také u samotného Paracelsa vyskytují pod různými názvy. Typickým příkladem jsou tři principy, které jsou považovány rovněž za látky nebo elementy. Užitý pojem navíc může znamenat rozdílnou věc bez přesného náznaku souvislosti.
4. Paracelsus byl entuziastický řečník a spisovatel. Jeho vyjadřování je všechno možné, jenom ne vytríbené – je spontánní. Veškeré odkazy napříč textem narušují lineární sled myšlenek.
5. Velkou část textů tvoří zápisy přednášek pořázené žáky, z nichž bylo pravděpodobně jen málo korigováno Paracelsem, takže se do nich zákonitě vloudily i některé nejasnosti. Paracelsus o své práci napsal: »Každý ví, že má nynější knihovna obsahuje nanejvýš 6 listů, ba ještě méně, takže bych nemohl opsat ani arch. Navíc moji sekretáři mohou dosvědčit, že jsem diktoval ústně a že je známo, že jsem během 10 let nepřečetl jedinou knihu« (Paracelsus II/488). Lze předpokládat, že Paracelsus diktoval velice rychle; dokazují to odchylky v dochovaných textech.
6. Abychom rozpoznali soudržnost Paracelsova světového názoru, musíme jeho díla studovat pozorně, k čemuž je nezbytné i studium jeho náboženských a filosofických spisů. Má-li někdo možnost přečíst si i lékařsko-filosofické a alchymické knihy Paracelsových předchůdců, které on četl, stejně jako texty pozdějších paracelsiánů, porozumí způsobu jeho myšlení podstatně lépe.
7. Pro ty, kdo nejsou odborníky, je studium novohornoněmeckých překladů zbytečné. Rozeznáváme přitom dva druhy: Jedny jsou precizní po filologické stránce, například vydání Karla Sudhoffa, druhé chtějí obsah textu učinit co možná nejsrozumitelnější pro lékaře. Pořízení překladů druhého typu vyžaduje dlouholeté zkušenosti v oboru lékařství a solidní znalosti současných přírodních věd. Pro terapeutu má tudíž smysl práce s překlady Bernharda Aschnera.
8. Paracelsovi nikdy nešlo o co nejdetailnější popis. Chtěl poukázat hlavně na to, co je zásadní, všechny jeho další vývody měly vždy sloužit spíše jako příklady. Kromě toho sám sebe vždycky považoval za učitele pokročilých: »Mluvím a píšu k těm, kdo mají základní znalosti a nejsou již malými školáčky« (Paracelsus I/618).

9. Stejně jako mnozí jiní alchymisté i Paracelsus ponechal své spisy na mnoha místech záměrně neúplné, aby je pochopili jen zasvěcenci (I/ 693, III/3). Několikrát dokonce prohlásil, že mu není dovoleno předat svého vědění více (III/313). To nás přivádí k domněnce, že Paracelsus byl členem nějakého tajného bratrstva, jak bylo u tehdejších alchymistů zvykem. Možná ale jen uzavřel smlouvu se svým svědomím, že si konečnou pravdu nechá jen pro sebe. Usiloval o obnovu lékařství, přesto však nezapomněl na důležité hermetické pravidlo: »Vše musíš udělat sám!« Mistr jen dovede své žáky k pravému vědění, ale vidět už musí sami.
10. Všichni v sobě máme silně zakořeněno racionální myšlení přírodních věd a příslušnou materialistickou filosofii. Uvolnit se ze sevření tohoto způsobu vidění světa stojí množství pevné vůle, píle a času.

Paracelsův duchovní svět je charakteristický pro přechodové období mezi středověkem a novověkem. Náboženské představy postupující jeho myšlení jsou ještě stále silně ovlivněny středověkým způsobem uvažování, čímž dochází k sjednocení světského s duchovním, přírody s uměním. Na pomezí balancující Paracelsus už ale patří renesanci: Je teolog, filosof, lékař, alchymista, farmaceut, docent, osvěťář a mystik v jedné osobě. Pohlížíme-li na něj výhradně jako na náboženského filosofa, lékaře nebo alchymistu, bude pro nás jeho vidění světa nesrozumitelné a historický význam jeho samého neuchopitelný. Projdeme-li překvapivě obsáhlou sekundární literaturu, zjistíme, kolik rozdílných osobností Paracelsa před nás předstupuje. Tato díla z větší části napsali kulturní historikové. Zvláštní práce Paracelsa jako lékaře a alchymisty jsou zmiňovány spíše jen na okraj a jeho lékařské a přírodovědecké teorie platí v těchto knihách za překonané. Naopak zevrubně a věrně se zde popisuje vše negativní, co o Paracelsovi prohlásili jeho odpůrci.

Znalec lékařství by se měl vystříhat chyb, kterých se dopouštějí specialisté, a nespátřovat v Paracelsovi jen geniálního lékaře, jenž v medicíně oživil pojem léku. Byl univerzalistou nejvyšší úrovně, všeznalou a všemocnou veličinou v oboru lékařského umění a etiky, a vážili si jej za to mnozí jeho současníci.

Kdo někdy měl co do činění s osobami, které mají vyvinutou mediumitu, anebo má sám zkušenosti tohoto druhu, může u Paracelsa ihned rozpoznat »fenomén channelingu«. Jedná se o Boží dar, s nímž libovolně zacházejí mnozí skutečně významní a tvůrčí lidé (inspirace duchovním kontaktem s jinými lidmi nebo duchovními entitami). Jednou takovou osobností byla Hildegarda z Bingenu. Také její spisy obsahují široké spektrum témat – náboženství, umění, hudbu, medicínu, přírodovědu a praktické rady k mnoha problémům.

Vraťme se však od vnuknutí zpět ke zdroji racionálního vědění: O Paracelsových učitelích jsme se již zmínili. Dále se všeobecně seznámil s důležitým antickým, arabským a středověkým písemnictvím o lékařství, s Galénovým systémem, s farmacií a alchymii. Zvláště důvěřoval knihám Rhazese a Gebera. Zvláštním štěstím pro něj bylo, když se díky stykům svého otce záhy dostal

---

»Naším záměrem je hovořit jen k našinci, pro něhož píšeme dostatečně srozumitelně. Nepíšeme všeobecně pro lidi. Nechceme totiž svůj záměr, myšlenky, srdce a svou mysl odkrýt a poskytnout hluchým; proto je obháníme mohutným zdímem a uzamykáme na klíč. Nicméně našinci to bude dostatečně srozumitelné«
(PARACELUS III/3).

Obrázek je z díla »Quinta essentia« od Leonharda Thurneissera, 1570.

do kontaktu s prací v laboratoři, hornictvím a hutnictvím. To mu dopomohlo k solidním znalostem přírodních látek a jejich chemických a farmaceutických vlastností.

Už od nejranějšího mládí mistra naplňovala neukojitelná touha po vědění, což mělo za následek, že se spektrum jeho zájmů extrémně rozšířilo. O zdroji svých znalostí pokaždé hovořil s velikou vděčností, přičemž měl na paměti zejména otcovské vedení, ale také rady biskupů, opatů i prostých lidí. Brzy se k tomu připojilo sebevzdělávání vlastní prací v laboratoři a při zacházení s pacienty.

Množství cest, které mladý Paracelsus podnikl, dnes získává překvapivá vysvětlení: V první řadě šlo o cesty studijní. Jakmile pilný student pochopil, že jednou z cest za poznáním je také cesta vědění, stala se z jeho vědychtivosti posedlost.

S narůstajícími zkušenostmi náš student zjistil, že k vědění se lze dostat i různými triky. Primárním zdrojem vědění nebyla rázem výuka – středem zájmu se staly vlastní ideje, které vznikly integrací naučeného, samostatně vypořizovaného a «zjeveného».

K vlastnímu pozorování náleží především schopnost vidět a pochopit vše ve »světle přírody«. Paracelsus tím měl na mysli studium přírody jakožto Božího zjevení.

Dopomáhá k tomu především nauka o signaturách. V Bohu spatřoval Paracelsus sílu, která vše, co existuje, označuje zvláštním znamením, aby bylo možné pomocí znaků rozpoznat, k čemu označená věc náleží. Nauku o signaturách, prastarý způsob zjišťování léčiv, znovu oživil. Čím déle se jí člověk věnuje, tím více dochází u talentovaných jedinců k případům »vnuknutí«. Předpokladem je správný poměr k vyšším silám, který lze popsat slovy zbožnost nebo religiozita.

Mezi těmi, kdo došli poznání, je mnoho těch, kteří chtějí dosažené vědění předat dál. Udělují různá poučení s niterným přáním sdílet své bohatství s ostatními. Pokud se předání zdaří didakticky, může poučení vyvolat silnou vášeň. Učitel je často svým žákům vděčný, protože »učit« a »učit se« přechází vždy jedno v druhé a sám učitel se nejvíce učí, když nauku předává. Paracelsus byl vášnivým učitelem.

Nyní uvedme základní prvky Paracelsova učení:

1. Nauka o kvintesenciálním charakteru očištěné materie, již lze vytvořit ze čtyř elementů.
2. Nauka o čtyřech pilířích léčebného umění: filosofii, astrologii, alchymii a ctnosti.
3. Nauka o pěti entích: pěti příčinách onemocnění, pěti způsobech léčby a pěti typech lékařů.
4. Nauka o dvojitěm způsobu léčení: antipatickém a sympatickém, přičemž ke skutečnému vyléčení může vést pouze způsob sympatický. Paracelsovy ideje později vedly k objevení homeopatie Samuelem Hahnemannem,

---

»Prostřednictvím umění signatur je vám známo, že každá věc je označena tím, z čeho vznikla a k čemu náleží. Tak nám to ukazuje umění signatur, které má lékař znát, aby dané věci porozuměl.«

(PARACELSUS I/581)

kterého, třebaže se nikdy ke svému duchovnímu učiteli nehlásil a nauku o signaturách odmítal, můžeme rovněž zařadit mezi paracelsiány.

5. Nauka o třech principech, manifestujících se v materii. Nejvýznamnějším Paracelsovým počinem je odhalení principu »soli« a vzájemného poměru mezi všemi třemi principy. Použití nauky o principech k vysvětlení nemocí, k nalezení způsobu léčby a k přípravě léků bylo odjakživa vlastní alchymickému výkladu světa a jeho lékařství.

V současných přírodních vědách a medicíně je zvykem, že význam osoby a jejího díla bývá oceňován v závislosti na tom, jak často ji citují jiní autoři. Použijeme-li tento hodnotový systém, vyjde nám z něj filosof a přírodovědec Paracelsus jako nejhodnotnější postava v duchovních dějinách.